

רשימות חוברת קפא

בס"ד.

פתח דבר

הננו מוציאים לאור מאוצר רשימותיו של כ"ק אדמו"ר זי"ע שרשם לעצמו — חלק מרשימת ה"יומן" ד"מאריענבאד תרצ"ד".

לתועלת הלומדים, למען ירוץ בו הקורא, ניתוסף כאן גם פיענוח ותיבות־קישור המשולבים בין דברי הרב, וכן ציוני מראי מקומות הבאים בשוה"ג, שנערכו ע"י המו"ל, בדרך אפשר ועל אחריותם בלבד, ובפרט שעמקו וכו' דברי רבינו, כנודע.

מערכת „אוצר החסידים"

ג' תמוז, ה'תשנ"ט

יום ההילולא של כ"ק אדמו"ר זצוקלה"ה נבג"מ זי"ע

ברוקלין, נ.י.

מ"ב, רצ"ד.

אלול רס"ה הי' אדנ"ע בד'אצ'ע אצל ליוב'. פעם מצאתיו זייער פאַרויגנט — אף שמרגלא בפומא: הצנועה והחשובה מרת שחורה האב איך ניט ליעב. — חפצתי לבדחו ולא יכולתי. א"ל: בשנה זו — רס"ו — יש קץ. ומלבד זה היא גם שנת העבור — בכלל הי' שנת עבור ניכרת בהנהגת אדנ"ע — אח"כ בא רש"ל אליעזראו ודבר עמו בארוכה. וסיים אלו רק הייתי יכול אויספירען אַ מנין ואס זאל פאַסטען ר"ה און יוהכ"פ זיין אויף...

[ממכ' אדנ"ע ע"ד התמים גדלי' נ"י] אדהאמ"צ בהיותו ילד שהה פעם בתפלה זמן ארוך בפ' שועתי אליך ותרפאני. כששאלוהו עד"ז ענה: ותרפ' מל' חלישות וביקש מד' שיחליש כח נה"ב שלו. "בהיותו ילד" שמעתי שזה הי' בהיותו בן ז'ח' שנים. כק"ש.

למהרשנ"ע היו עוד ב' בנים. א' בין ד"ל ורוז"א. וא' בין אדנ"ע ומ"מ נ"י. שבין ד"ל (היתה בכורה) ורוז"א חי ח' שנים. בן שנה כבר דבר שאַרף. בן ג' אבגעפירט אין חדר. יראו מעה"ר ועשו זה בליל חורף. וכבר הי' אז בקי בחומש. הי' בעל חושים גאונים. כשלמדו אתו המשנה אמר הגמרא. הי' חושב הרבה. כששאלו מהרשנ"ע ע"ז ענהו: ואס צו טראַכטען איז דא. (הצ"צ אמר עליו: דאס איז דער זיידע. מסופקני קצת. מ"מ).

אדנ"ע הי' אומר — בקדוש ובהבדלה — גם כשאמרום על שכר או על לחם. והי' זה לתשלום סכום תיבות. מלבד מוציוהכ"פ הי' מבדיל לעתים רחוקות ביותר. כשהיו מבדילין על היין — ויוצא ע"י אחר — הי' אומר רק הפסוקים הנה וגו'. אם על שכר גם המבדיל. הנני זוכר גם הזמן שאמר גם ברכת הריח. אבל אח"כ פסק מפני קלקול חוש הריח. בשעת ברכת הנר: בתחלה ביד פשוטה אח"כ כופף ופושט. וזה כאיזה שנים שמצאתי כן בשו"ת הגאונים — כמדומה רה"ג — "כלומר שהותר לעשות מלאכה".

הצ"צ הורה למהרשנ"ע לאמר — קודם שתית מי המעינות — "יה"ר שיהי' לרפואה". הי' זה בנוגע למ"ב וקארלס'. אדהאמ"צ הי' ג"כ בקארלסבד. אח"ז מצאו מעינות בפלך פסקאו ע"ד מעיני קרלס' ונסע

לשם. (שאלתי והרי ברכה ויה"ר הם ענינים שונים ענני) ע"פ פשוט איז מ'זאל ניט פאָרגעסין.

מהרשנ"ע נסע בפעם הא' לחו"ל בן כה'. בשנת תרי"ט.

לאדה"ז הביא א' מתנה קופסא של טאבאק. אמר יש אבר א' שאינו מוכרח וג"ז וכו'. שבר את הכסוי — דעקעל — ואמר (זהו תקונו של כלי. בספק קצת האותיות. מ"מ). ובו הי' רואה אם התש"ר מכוון.

נסיעות מהרשנ"ע לפ"ב הי' עפ"י רוב ע"ד ענינים צבורים. אלא שלא ידעו מזה. הי' דר שם במלון סעראַפֿינסקי. ברחוב זאַבאַלקאַנסקי. ראיתי שם חתימתו — כי מלפנים היו צריכים לחתום — פאט פאצעט. גראש שאַ שניאורסאהן. ברוסית. ראבין לא נכתב. החתימה בהתרחבות. באניצ'קאָו דוואַרעץ הי' חדר להתעמלות. ע"פ ציווי הפרופ' היו מרשים גם לאנשים פרטים להשתמש בו. היו מודיעים להפאטרוול שבשעה פ' יבוא פ'.

החוק הי' בפ"ב: כשנסעו באיזואשציק ונראה מרכבה מהארמון צריך לעמוד פון אַ פּאָסטאָוואַי ביז אַ פּאָסטאָוואַי. אם נסעו בעקיפאזש — רק אם נוסע מי מזרע המלוכה. אבל אם נסעו בעגלה שנק' "אינאָסטראַנע" — המחיר בעד נסיעה בה הי' רו"כ — עוד קל מזה. ובאחרונה הי' מהרשנ"ע נוסע.

פעם נסע עם נחמן (נחום?) הערמאנט — עשיר וחסיד. ע"ד ר"ש גו"א — לאַניצקאָו. כשנכנסו — הי' פושטים בגדיהם. מהרשנ"ע הי' לבוש פאָריק — נשאר נ"ה לשוחח עם מכיריו שמצא שם. בקשוהו שיכירם עם מהרשנ"ע. אָף עם — נ"ה — איז געווען דער אמת'ער פחד. ולכן ענה שטוב יותר שיבקשו את הפרופ. בערטענסאן. וכך הוה. מביניהם שמהרשנ"ע געגעבען די האַנד וכאלו שלא נתן. נ"ה ספר לו מה שהיו מדברים אודותו. ויענהו: אָף ועמען דען שטייט ונהרו אליו כל הגוים.

כעין מעשה לסתור: אחרי שידוך ממנ"י ואס מ'האט זיך שטאַרק געקאָכט אין דעם און געטאן כמה תחבולות. אמר ר"י ברלין אח"כ: נו, פעטער... ויענהו: אָף ועמען דען שטייט משיב חכ' אחור, אָף דיר פתח...

עד 19-20 שנה הי' אדנ"ע אַ גבור. אח"כ מפני תחבולות הפרזיון וגם געקראָגען אַ שטאַרקען קלאַפּ בכיס. ונעשה פיסטעָל. משם עבר על כלי השתן וכו'. וכאן מצא הטובערקולאז מקום לנוח. עד שפרופ. זַכראָו אמר לממנ"י שיחי' רק שני חדשים.

צואתו הא' עשה בשנת תרמ"ח.

רנ"ה סיפר לי ע"ד כל "זינע איבערלעבונגען". העגמ"נ מהאחים. סדר למודו. וגם כל היחידות (מלבד אחדים שמפני טעמים ידועים לא חפץ לספרם לי). רק ע"ד מצב בריאותו ל"א לי. אחרי זמן הבינותי שספר כ"ז כאב המספר לבנו מחמת אַנדערע מחשבות. האט גענומען באַ מיהר אַ וארט שאיש לא ידע אַז איך וויס עפעס.

א"ל (על לקחי כתב שלא ברשות): אַף מײַן שרײַב טײַש בין איך שוין אויך קײַן בעה"ב נײַט. האָסט מיהר געמאַכט פאַר אויס בעה"ב. ג"י האב איך געוויינט. כשהי' נוסע לחו"ל הי' נותן לי המפתחות. אולי הי' לוקח אתו מה שלא חפץ שאראה.

נסיעתי הראשונה לחו"ל הי' בשנת תר"ס ע"ד יק"א. וכדי להפריע בעד ההלואה שרצו אז לתת לממשלת רוסיא. נסעתי לקעניגסבערג. משם עם אבא פערזאן לפאריז. אח"כ הייתי בראטערדאם. רס"ב הי' הענין עם האיליער.

רס"ח הי' אדנ"ע במצב רוח לא טוב. ולפכח סדרתי אשר לב' סעודות הש"ק היו נכנסים לחדר הסמוך לחדר האכילה בחורים ומנגנים, וזה גרם להגבהת רוחו.

עד אדנ"ע לא הי' ענין עבודת התפלה כ"א אצל יחידי סגולה מחסידים הזקנים.

רנ"ז כשהצעתי ע"ד יסוד ישיבה, האב איך געהאַט אַפּאַרציע: מתנגדי'שע שטיק וכו'. קבלתי זה בתור א' מהמתנות שבקשתי לחתונתי. ובבוא מהאוהל נתן הסכמתו בהוסיפו: אבער ווייס ואס דו נעמסט אויף זיך...

הצ"צ לכל ברמ"צ הי' אומר דרוש מתחיל "נעשה אדם". ברמ"צ של רד"ץ הי' בליובאוויטש ואמר הצ"צ דא"ח נעשה אדם. בדא"ח תפלין דמרי עלמא (נ"ג) ישנו בכתב התחלה "נעשה אדם".

מהברית הי' הצ"צ קובע שם לבניו וכן לנכדיו בר"ת: מהרי"ן מהרי"ל מהר"ש רז"א וכו' וכן היו נקראים ע"י החסידים. פעם בדבר ר"ש גו"א לפני אדנ"ע והזכיר "רבי זלמן אהרן" "רבי" הי' בהבלעה מפני מהירות דבורו. אדנ"ע נרתע ויאמר: ["צי אַז מ'האט געלט אַז מען אַ מיוחס"... רש"ג בכה אח"כ וכו'.

מעולם לא ראיתי את רז"א כועס או בעצבות. הי' — רז"א תקיף בדעתו ביותר.

פעם אחר ר"ה נכנס אדהאמ"צ לאדה"ז ושאלהו — בנגון — בערעלע מיט ואס האסטו געדאָוענט. האמצעי: מיט וכל קומה לפניך תשתח' (קומה המתחיל ממל' דא"ק. ומתחת זרועות עולם. כק"ש). אדה"ז האט זיך פאַרוארפען אין א דבקות. וישאל האמצעי: ואתה אבא במה התפללת. — "איך האב געדאָוענט מיטן שטענדער" (יחוד מלמעלמ"ט. אין עוד מלבדו. כק"ש) [לעיין במכ' לשיינדעל תי' באריכות. מ"מ].

מהרשנ"ע עשה בעצמו מנורה גבוה כקומת איש בעלת 12-13 קנים.

עובדא דבעהמ"ס תוח"ס הי' משנה במס' כלים וסיים הצ"צ: אזוי האט מיט מיהר געלערענט דער זיידע כשהייתי בן טז' שנה. מש"כ אדנ"ע בארמונו של וילהעלם הרי בפורים האחרון כשגמרו הסעודה ונכנס לחדרו נכנסתי ג"כ. לקח פאָרטפעל מכיסו הוציא משם גליון ושאלני: יוסף יצחק דו דערקענסט? הדליק גפרורית ושרפו. נתדעזעתי: טאַטע... ענני: טאַטע .. ווייס דאך אַ טאַטע ואס ער טוט. לקח גליון אחר — והוא פתקא מיוחדת אלי שמלבד הצואה — והניח במקום שהי' מונח הקודם. ומזה נ"ל שבגליון הנשרף היו ג"כ ענינים מסוג זה.

ישנו הדור להתפלל מנחה בתפ' דר"ת. אדנ"ע הן בקייץ הן בחורף התפלל מנחה שעה 2-1¼ אחה"צ. רק פעמים אחדים ידעתי שהתפלל בר"ת.

בר"ח מניחים כל התפלין קודם מוסף. וכל השעורים למד אחרי התפלה בטלית.

בר"ח הי' אדנ"ע מדייק להתפלל מוסף קודם זמן תפלת מנחה. בר"ח דוקא.

אדה"ז הי' אומר תילים הן המחולק לימי החדש, הן המחולק לימי השבוע.

אביו של התוח"ס דר בליאזני. הי' בעל גנות ופרדסאות. כשהעתיק אדה"ז לליאדי העתיק גם הוא לשם. והי' בזה מעין מסנ"פ. כשברחו מפני נאפאלעאן נפל לרגלי אדה"ז, בשאלו: מה יהי' עמדי. ויענהו: פאר דיין מסנ"פ יתן לך דער אויבערשטער אַ בן מאיר. ועוד א"ל: אַ קינד עד שני חדשים עד ששה חדשים אַז ער שרייט איז דאס צו גוטען. והתוח"ס הי' אַ קינד אַ שרייער.

אדנ"ע הי' אומר: איך קוק אָף דער שיינע ואס אין יעדער זאָך. והי' מבאר שעדיין אין זה חסידות כ"א אנושיות.

אדנ"ע בדא"ח הי' אומר בזה"ל: אלמלא ח"ו לא ניתנה תורה לישראל וכו'. אלא שמלת "ח"ו הי' בקול יותר נמוך משלפני' ואחרי'.

כשישבתי — ל"ע — בשפּאַלערקע ובאו לקחת פוטו, הי' זה בש"ק. והייתי עדיין מתפלל דעם טלית איבערן קאפ. שמעתי אשר נפתחה הדלת ומדברים אודות ה"צֵטוּעֶרְטִי" (אני הובאתי הרביעי לקאָמעראַ 160. ואסור לקרות אסיר בשמו), אבל לא הפסקתי מתפילתי. תפס בזרועי, השמטתי הטלית על כתפי. והנה חיילים עומדים אצלי ופני ג' חברי לישיבה חורים כסיד. רמזתי שאסור לי לדבר ושילכו להם. וילכו.

כעבור איזה שעות בא הנאצ'אַלניק בעצמו. על שאלתי מה זה אמר בשביל פוטו. ואומר: הא' צריך לדעת אם מסכים אנכי. והב' בכל אופן לא בש"ק. התחיל לטעון שאין עלי לעשות דבר וכו'. הפסקתיו ואומר שכ"ז ללא הועיל ולא אלך. ונדחה לאחור הש"ק.

כשהביאוני לקחת רושם האצבעות. ומתחלה הכל מחכים בפרוזדור. שם התראתי עם רח"ל (הי' מיצר על שהי' בגלוי ראש) והיו עוד הרבה מבנ"י. פניתי אליהם ואומר: יהודים מכם ישחררו, מכם ישלחו לסאַלְאָוקי וכיו"ב. בכל מקום בואכם תספרו שראיתם פה את הרבי מליוב' אשר נתפש בעד יסדו חדרים ת"ת וכו' אשר ע"כ עתה החובה על כ"א להתחזק בזה וכו'.

רח"ל תפשני בידי: רבי...

מאריענבאד, תרצ"ד.

א. סיפר כ"ק מו"ח אדמו"ר שליט"א:
 בחודש אלול תרס"ה הי' אדמו"ר (מהורש"ב) נ"ע בד'אָצ'ע'
 אצל ליובאוויטש.

פעם מצאתיו זייער פֿאַרוינט²

— אף שמרגלא בפומא: הצנועה והחשובה "מרת שחורה"
 האב איך ניט ליעב³ —
 חפצתי לבדחו ולא יכולתי.

ואמר לי אדנ"ע⁴: בשנה זו — תרס"ו — יש קץ⁵, ומלבד זה
 היא גם שנת העיבור⁶. — בכלל הי' שנת עיבור ניכרת בהנהגת
 אדנ"ע⁷.

אח"כ בא רש"ל אליעזראו⁸ ודבר עמו בארוכה.
 וסיים אדנ"ע: אלו רק הייתי יכול אויספירען⁹ אַ מנין ואס זאל
 פֿאַסטען ר"ה און יוהכ"פ זיין אויף...

ב. [ממכתב אדנ"ע ע"ד התמים גדלי' נ"י¹⁰]:

אדמו"ר האמצעי, בהיותו ילד, שהה פעם בתפלה זמן ארוך

(1) = נאות־דשא (בציארנא רוציא, סמוך לליאזנא — ראה קונטרס "חנוך לנער" ע' 14.
 אגרות־קודש אדמו"ר מהורש"ב ח"א ע' של).

(2) = (במצב של) בכי רב.

(3) = אינני מחבב.

(4) במק"א בהרשימות כותב רבינו: "אדנ"ע ירא מפני שנת תרס"ו שאז הי' זמן אחד
 מה"קצים" המובאים בספרים. וראה גם שיחת אחש"פ תש"ל — נדפסה בהוספות לסה"מ
 תרס"ו (בהוצאת תנש"א — ע' תרפח). תורת מנחם — התועדויות ח"ב ע' 182.

(5) ראה בארוכה "מגדל עז" (כפ"ח תש"מ) ע' תצא ואילך.

(6) בשיחת אחש"פ הנ"ל: "וגם עם זה .. שהיתה מוצאי שנת העיבור". — ואולי גם כאן
 צ"ל כן.

(7) ראה גם סה"ש תרצ"ז ע' 157, ובהנסמן שם בהערה 8.

(8) = ר' שלמה יהודה ליב אליעזרוב, הרב החכד"י בחברון (ראה אודותו — ע"פ הנסמן
 באגרות־קודש מוהרש"ב ח"ב ע' רסח).

(9) = לפעול שיהי' מנין שיתענו בר"ה, והיו ערים ביוהכ"פ...

(10) נדפס באגרות־קודש שלו ח"א ע' רלד.

בפסוקי¹¹ "שועתי אליך ותרפאני". כששאלוהו עד"ז (מה האריך כ"כ בפסוק זה) — ענה: "ותרפאני" — יש לפרשו גם מלשון חלישות, וביקש מד' שיחליש כח נפש הבהמית שלו.

"בהיותו ילד" — שמעתי שזה הי' בהיותו בן ז'־ח' שנים. כ"ק מו"ח אדמו"ר שליט"א.

ג. לאדמו"ר מהר"ש נ"ע היו עוד ב' בנים: בן א' בין דבורה לאה ורז"א, ובן א' בין אדנ"ע ומ"מ נ"י.

הבן שבין דבורה לאה (שהיתה בכורה) ורז"א — חי ח' שנים¹². בהיותו בן שנה — כבר דבר שאַרְף¹³. בהיותו בן ג' — אבגעפירט¹⁴ אין חדר. — יראו מעין־הרע, ועשו זה כליל חורף. — וכבר הי' אז בקי בחומש.

הי' בעל חושים גאונים. כשלמדו אתו המשנה — אמר מעצמו את הגמרא¹⁵.

הי' חושב הרבה. כששאלו אביו אדמו"ר מהר"ש נ"ע על זה (מה חושב כל כך הרבה) — ענהו: ואס צו טראַכטען איז דא¹⁶.

(הצ"צ אמר עליו: דאס איז דער זיידע¹⁷. מסופקני קצת. מ"מ).

ד. אדנ"ע הי' אומר — בקידוש ובהבדלה — התיבות "סברי מרנן" גם כשאמרום על שکر, או על לחם¹⁸, והי' זה לתשלום סכום התיבות¹⁹.

(11) תהלים ל, ג.

(12) ראה ספר התולדות אדמו"ר מהר"ש (בעריכת רבינו) ע' 21: בניו: א) העילוי הגאון וצדיק ר' אברהם סענדר, ושם, שהי' מופלא בחושים ובעל מוחין ומדות, ונפטר בהיותו בן ח' שנים. וראה גם שלשלת היחס שבתחלת "היום יום": "הר' אברהם סענדער, נסתלק בן ח' שנה" (אבל שם נזכר בין אדנ"ע והרמ"מ).

(13) = (חיתוך הדיבור הי') חד וחריף.

(14) = הכניסוהו לחדר.

(15) ראה גם ספר התולדות הנ"ל ע' 22.

(16) = מה לחשוב — יש.

(17) = זהו הסבא (אדמו"ר הזקן). — וראה גם ספר התולדות הנ"ל ס"ע 21, שהצ"צ אמר,

שהילד הצדיק אברהם סענדר הי' נשמתו של אדמו"ר הזקן (וראה גם תורת מנחם — התועודיות ח"ו ע' 119. וש"נ).

(18) ראה גם "היום יום" טו אדר א': "גם בקדוש על הפת אומריין סברי מרנן".

(19) ראה גם הגש"פ עם לקוטי טעמים ומנהגים ע' ט: "סברי מרנן. כצ"ל .. כי הם משלימין

מספר תיבות שבקדוש". וראה שער הכולל פ"ח סוף אות ד' ובהשמטות לשם (נדפסו בסופו). וש"נ.

מלבד מוצאי יוהכ"פ²⁰ — הי' אדנ"ע מבדיל בעצמו לעתים רחוקות ביותר, ובדרך כלל הי' יוצא ע"י אחר.

כשהיו מבדילין על היין — ויוצא ע"י אחר — הי' אומר רק הפסוקים "הנה א-ל ישועתי וגו'". ואם היו מבדילין על שכר — הי' אומר גם ברכת "המבדיל".

הנני זוכר גם הזמן שאמר גם ברכת הריח, אבל אח"כ פסק לומר ברכת הריח, מפני קלקול חוש הריח²¹.

בשעת ברכת הנר: בתחלה — ביד פשוטה, ואח"כ כופף ופושט. וזה כאיזה שנים שמצאתי כן בשו"ת הגאונים — כמדומה רב האי גאון — "כלומר שהותר לעשות מלאכה"²².

ה. הצ"צ הורה לאדמו"ר מהר"ש נ"ע לאמר — קודם שתית מי המעינות — (לא ברכה, אלא רק) "יה"ר שיהי' לרפואה"²³.

הי' זה בנוגע למי המעינות דמאריענבאד וקארלסבד. — אדמו"ר האמצעי הי' ג"כ בקארלסבד בשביל מי המעינות²⁴, אבל לאחר זמן מצאו מעינות בפלך פסקאו שהיו ע"ד מעיני קארלסבד, ונסע לשם.

(שאלתי: והרי "ברכה" ו"יהי רצון" הם ענינים שונים²⁵ — וענני) ע"פ פשוט איז מ'זאל נ'ט פאָרגעסן²⁵.

ו. אדמו"ר מהר"ש נ"ע נסע בפעם הא' לחוץ-לארץ בהיותו בן כה' — בשנת תרי"ט²⁶.

ז. לאדמו"ר הזקן הביא אחד מתנה קופסא של טאבאק²⁷.

(20) שאז מדייקין להבדיל בעצמו — ראה גם אוצר מנהגי חב"ד (תשרי) ע' רמז-ח (אות רצט"שא).

(21) ראה שו"ע אדה"ז או"ח סרצ"ז ס"ז.

(22) ראה שו"ת מהר"ם בן ברוך (מרוטנברג) דפוס פראג סתקל"ח: "בתחלה כופה אצבעותיו, כלומר עד עתה הייתי כאילו ידי אסורות שהייתי אסור בעשיית מלאכה, ואח"כ פושטן, כלומר מעתה ידי מותרות במלאכה".

(23) ראה גם "רשימות" חוברת ח' ע' 5. וש"נ.

(24) ראה גם אגרות-קודש אדמו"ר האמצעי ח"א ע' רעט.

(25) = שלא לשכוח.

(26) להעיר מספר התולדות הנ"ל ע' 13: "תרי"ח — נוסע .. לחו"ל .. (ראה גם שם ע' 78) וכן עשה נסיעות כאלו בשנות תרי"ט כו".

(27) ראה גם הגדה של פסח עם לקוטי טעמים ומנהגים ע' ו (משיחות חה"פ תש"ב). סה"ש

תרצ"ו 130. וש"נ.

ואמר אדמו"ר הזקן: יש²⁸ אבר אחד שאינו מוכרח וגם זה וכו'.
ושבר²⁹ את הכסוי — דעקעל — של קופסת הטאבאק, ואמר (זהו
תיקונו של כלי. בספק קצת האותיות. מ"מ), וכו' הי' רואה אם
התפילין של ראש מכוון במקומו³⁰.

ח. הנסיעות של אדמו"ר מהר"ש נ"ע לפטרבורג הי' עפ"י רוב
ע"ד ענינים ציבוריים, אלא שלא ידעו מזה³¹.

הי' דר שם במלון סעראפֿינסקי, ברחוב זאבאלקאנסקי. ראיתי
שם חתימתו — כי מלפנים היו צריכים לחתום — פאט פאצעט.
גראש שאַ שניאורסאהן (= אזרח נכבד לדורותיו. ש. שניאורסאהן),
ברוסית. התואר ראָבין — לא נכתב. החתימה — בהתרחבות.

באניצ'קאָ דואַרעץ (= בחצר מלון אניצ'קאָוו) הי' חדר
להתעמלות. ע"פ ציווי הפרופסור — היו מרשים גם לאנשים
פרטיים (ובנדו"ד — אדמו"ר מהר"ש) להשתמש בו. והסדר הי' שהיו
מודיעים להפאָטרול (= לשומר) שבשעה פלונית יבוא פלוני.

החוק הי' בפטרבורג: כשנסעו באיזואשציק (= עם עגלה
רגילה), ונראה מרכבה מהארמון — צריך לעמוד פון אַ פּאָסטאָאָי
ביז אַ פּאָסטאָאָי (= מעמדת שמירה לעמדת שמירה). אם נסעו
בעקיפאָזש (= מרכבה חשובה) — צריך לעמוד רק אם נוסע מי
מזרע המלוכה. אבל אם נסעו בעגלה שנקראת "אינאָסטראַנע"
(= מרכבה חשובה עוד יותר (המשמשת לנסיעות לחו"ל)) — המחיר
בעד נסיעה בה הי' רובל כסף — הי' הצורך לעמוד עוד קל מזה.
ובאחרונה (מרכבה היותר חשובה) הי' אדמו"ר מהר"ש נ"ע נוסע.

פעם נסע עם נחמן (נחום?) הערמאַנט³² — עשיר וחסיד,
ע"ד ר' שמואל גורארי³³ — למלון אניצ'קאָ. כשנכנסו למלון [הסדר
הי' שבחדר להתעמלות היו פושטים בגדיהם. ואדמו"ר מהר"ש נ"ע

(28) בהגדה של פסח הנ"ל: "אבר אחד ישנו באדם ואינו בעל תאוה, וגם אותו רוצים
להלעיטו (אָן שטאָפֿן) תאוה!".

(29) בהגדה של פסח הנ"ל: "ויפריד את מכסה הקופסא כו". — וראה לקו"ש ח"ג ע'
854. סה"ש תשמ"ט ח"א ע' 277 בשוה"ג הב'.

(30) ראה גם "רשימות" חוברת קעב ע' 14.

(31) ראה גם ספר התולדות הנ"ל: "הטעם אמרו, מפני היראה, שהוא להיטיב בריאותו, אבל
באמת היתה הנסיעה לרגלי עניני הכלל".

(32) ראה אודותו — "רשימות" חוברת קלא ע' 10, ובהנסמן שם בהערה 35.

(33) ראה אודותו — סה"ש תרפ"ו ע' 104 הערה 3.

הי' לבוש פֶּאָרִיק (פאה נכרית) — נשאר נ' הערמאַנט לשוחח עם מכיריו שמצא שם. ובקשוהו שיכירם עם אדמו"ר מהר"ש נ"ע.

אָף³⁴ עם — נ' הערמאַנט — איז געווען דער אמת'ער פחד, ולכן ענה שטוב יותר שיבקשו את הפרופסור בערטענסאן שיכירם עם אדמו"ר מהר"ש נ"ע. וכך הוה.

כשנפגשו עם אדמו"ר מהר"ש נ"ע — היו מביניהם כאלו שאדמו"ר מהר"ש נ"ע געגעבען³⁵ די האַנד, וכאלו שלא נתן להם ידו.

נ' הערמאַנט ספר לו מה שהיו מדברים אודותו. ויענהו: אָף³⁶ ועמען דען שטייט "ונהרו אליו כל הגוים".

כעין מעשה לסתור: אחרי שידוך הרמ"מ נ"י, ואס³⁷ מ'האט זיך שטאַרק געקאַכט אין דעם און געטאן כמה תחבולות — אמר ר' ישעי' ברלין³⁸ אח"כ לאדמו"ר מהר"ש: נו, פעטער... ויענהו: אָף³⁹ ועמען דען שטייט "משיב חכמים אהור", אָף דיר, פתח!?! ...

ט. עד 19-20 שנה הי' אדנ"ע אַ גבור, אבל אח"כ נחלש — מפני תחבולות הפרזיז⁴⁰, וגם געקראָגען⁴¹ אַ שטאַרקען קלאַפּ בכיס, ונעשה פיסטעל, משם עבר על כלי השתן וכו', וכאן מצא הטובערקולאז⁴² מקום לנוח, עד שפרופסור זכראָו אמר להרמ"מ נ"י שאדנ"ע יחי' רק שני חדשים⁴³.

צואתו הראשונה — עשה אדנ"ע בשנת תרמ"ח⁴⁴.

בשנת תרנ"ה סיפר לי ע"ד כל "זיינע איבערלעבונגען",

(34) = (לשמע בקשתם) נפל עליו פחד אמיתי.

(35) = נתן את ידו.

(36) = (מהו הפלא!?) אלא על מי נאמר (ישעי' ב, ב) "ונהרו אליו כל הגוים"?! ...

(37) = שעסקו בזה בלהט, ועשו כמה תחבולות.

(38) חתנה של הרבנית ראדע פריידע — אחותו של כ"ק אדמו"ר מהר"ש (ראה אודותו —

ע"פ הנסמן באגרות-קודש אדמו"ר מוהרש"ב ח"ה ע' רעא).

(39) = אלא על מי נאמר (ישעי' מד, כה) "משיב חכמים אהור" — האם על שוטה

כמותך?! ...

(40) = (להנצל מסכנת) גיוס לצבא.

(41) = קיבל מכה חזקה, ונעשה סימן כחול.

(42) = מחלת השחפת ל"ע.

(43) ראה גם תורת מנחם — התוועדויות ח"א ריש ע' 4.

(44) נדפסה בקונטרס "חנוך לנער" (ע' 26 ואילך. וברשימת ראשי פרקים מתולדות ימי חייו

(שם ע' 11): "תרמ"ח .. בשנה זו כתב צואתו הראשונה הנדפסת בזה").

העגמת־נפש מהאחים⁴⁵, סדר לימודו, וגם כל ה"יחידות" אצל אביו אדמו"ר מהר"ש נ"ע (מלבד אחדים, שמפני טעמים ידועים לא חפץ לספרם לי), רק ע"ד מצב בריאותו לא אמר לי.

אחרי זמן הבינותי שסיפר כל זה כאב המספר לבנו מחמת אנדערע מחשבות.

כשאדנ"ע סיפר לי כהנ"ל — האט⁴⁶ ער גענומען באַ מיהר אַ וארט שאיש לא ידע אַז איך וויס עפעס.

י. פעם אמר לי אדנ"ע (על לקחי כתב שלא ברשות): אַף⁴⁷ מײַן שרײַב טײַש בין איך שוין אויך קײַן בעה"ב נײַט. האָסט מיהר געמאַכט פֿאַר אויס בעה"ב. וסיים כ"ק מו"ח אדמו"ר שליט"א: ג' ימים האב איך געוויינט⁴⁸.

כשהי' אדנ"ע נוסע לחוץ־לארץ הי' נותן לי המפתחות של ארונות הכתבים⁴⁹. — אולי הי' אדנ"ע לוקח אתו מה שלא חפץ שאראה.

יא. נסיעתי הראשונה לחוץ־לארץ הי' בשנת תר"ס — ע"ד יק"א⁵⁰. וכדי להפריע בעד ההלואה שרצו אז יק"א לתת לממשלת רוסיא עבור הבתי־ספר של "חברת מפיצי השכלה" (ובמקום זה לעזור במצב הכלכלה של יהודי רוסיא ע"י יסוד בתי־חרושת כו')⁵¹ — נסעתי לקעניגסבערג, ומשם נסעתי עם ר' אבא פערזאן⁵² לפאריז⁵³. אח"כ הייתי בראטערדאם.

בשנת תרס"ב הי' הענין עם האיליער⁵⁴.

בשנת תרס"ח הי' אדנ"ע במצב רוח לא טוב. ולפכח מצב רוחו — סדרתי אשר לב' סעודות הש"ק היו נכנסים לחדר הסמוך

(45) ראה רשימת המאסר (לקו"ד ח"ד תרפט, ב. סה"ש תרפ"ז ע' 257).

(46) = לקח ממני הבטחה שאיש לא ידע שאני יודע משהו.

(47) = גם על שולחן הכתיבה שלי כבר אינני בעה"ב. ביטלת את בעלותי.

(48) = בכיתי (על זה).

(49) ראה גם תורת מנחם — התוועדויות ח"ב ע' 221. וש"נ.

(50) = יידישע קאלאניזיישן אסוסיאיישן (איגוד יהודי להתיישבות).

(51) ראה בפרטיות — ב"מבוא" לאגרות־קודש אדמו"ר מהורש"ב ח"ג ע' 21 ואילך. וש"נ.

(52) ראה אודותו — סה"ש תרפ"ז 248 הערה 167. וש"נ.

(53) ששם הי' מרכז יק"א.

(54) הכוונה להרב אברהם בער לעוין, מאיליער (עיר קטנה בפלך וילנא) — ראה רשימות

דברים (להר"י שי' חטריק) ח"ב ע' רנד ואילך.

לחדר האכילה — בחורים ומנגנים, וזה גרם להגבהת רוחו של אדנ"ע.

עד אדנ"ע לא הי' ענין עבודת התפלה כי אם אצל יחידי סגולה מחסידים הזקנים.

בשנת תרנ"ז, כשהצעת⁵⁵ ע"ד יסוד ישיבה, האב⁵⁶ איך געהאָט אַפּאָרציע: מתנגד'ישע שטיק וכו'. ובסופו של דבר קבלתי זה (יסוד הישיבה) בתור א' מהמתנות שבקשתי לחתונתי. ובכוא אדנ"ע מהאוהל נתן הסכמתו ליסוד הישיבה, בהוסיפו: אבער⁵⁷ ווייס ואס דו נעמסט אויף זיך...

יב. הצמח-צדק לכל בר-מצוה הי' אומר דרוש מתחיל "נעשה אדם"⁵⁸. בר-מצוה של רד"ץ⁵⁹ הי' בליובאוויטש, ואמר הצ"צ דא"ח ד"ה נעשה אדם. וגם בדא"ח ד"ה תפלין דמרי עלמא (תרנ"ג, שאמר אדנ"ע בבר-מצוה שלי)⁶⁰ — ישנו בכתב התחלה "נעשה אדם".

מהברית⁶¹ הי' הצמח-צדק קובע שם לבניו וכן לנכדיו בר"ת: לבניו — מהרי"ן, מהרי"ל, מהר"ש, ולנכדיו — רז"א וכו', וכן היו נקראים ע"י החסידים.

פעם בדבר ר' שמואל גורארי' לפני אדנ"ע, והזכיר "רבי זלמן אהרן", ותיבת "רבי" הי' בהבלעה מפני מהירות דבורו — אדנ"ע נרתע, ויאמר: "צ"ל⁶² אַז מ'האט געלט אַיז מען אַ מיוחס" ... ר' שמואל גורארי' בכה אח"כ וכו'.

מעולם לא ראיתי את רז"א כועס או בעצבות. הי' — רז"א — תקיף בדעתו ביותר.

(55) ראה גם שיחת ליל נר ה' דחנוכה תשי"ב בהערה (לקו"ש ח"ב ע' 484 הערה 14. תורת מנחם — התוועדויות ח"ד ע' 227 הערה 1).

(56) = קבלתי מנה.

(57) = אבל דע מה הנך לוקח על עצמך.

(58) ראה גם לקו"ש חט"ו ע' 289. — ע"ד המאמרים שהי' אדמו"ר מהר"ש אומר

בבר-מצוה — ראה "רשימות" חוברת ה' ע' 29 ואילך.

(59) ר' חיים דוד צבי חן (ראה אודותו — סה"ש תרצ"א ע' 223 הערה 131. וש"נ).

(60) נדפס בסה"מ תרנ"ג ע' רלג ואילך (וראה במפתח המאמרים שבתחלת הספר).

(61) ראה גם ספר התולדות שבהערה 15. סה"ש תרצ"ו ע' 113. וראה גם "רשימות" שם

ע' 31 — בנוגע לאדמו"ר מהר"ש: "מהברמ"צ (?) הי' מקפיד מהרשנ"ע שיקראו את בניו וחתנו בר"ת כו".

(62) = וכי משום שיש כסף נעשים מיוחס? ...!

יג. פעם⁶³ אחר ראש השנה נכנס אדמו"ר האמצעי לאביו אדמו"ר הזקן, ושאלהו אדמו"ר הזקן — בניגון (כדרכו) — בערעלע, מיט⁶⁴ ואס האסטו געדאָענט. והשיב אדמו"ר האמצעי: מיט "וכל קומה לפניך תשתחווה" (קומה המתחיל ממלכות דא"ק, ומתחת זרועות עולם⁶⁵. כ"ק מו"ח אדמו"ר שליט"א). אדמו"ר הזקן האט זיך פאַרוארפען אין א דבקות. ושאל אדמו"ר האמצעי: ואתה אבא במה התפללת — והשיב אדמו"ר הזקן: "איך⁶⁶ האב געדאָענט מיטן שטענדער" (יחוד מלמעלה למטה, אין עוד מלבדו⁶⁷. כ"ק מו"ח אדמו"ר שליט"א). [לעיין במכתב כ"ק מו"ח אדמו"ר שליט"א לבתו הרבנית שיינדעל תי' — באריכות. מ"מ].

יד. אדמו"ר מהר"ש נ"ע עשה בעצמו מנורה גבוהה כקומת איש בעלת 12-13 קנים⁶⁸.

טו. עובדא דבעל המחבר ספר תורת חסד⁶⁹ שהציע לפני הצ"צ איזה ענין, ולבסוף אמר לו הצ"צ "זהו משנה" — הי' משנה במסכת כלים⁷⁰. וסיים הצ"צ: אזוי⁷¹ האט מיט מיהר געלערענט דער זיידע כשהייתי בן טז' שנה.

טז. מה שכתב אדנ"ע בארמונו של הקיסר וילהעלם⁷² — הרי

(63) ראה גם קונטרס תורת החסידות ע' 7 (אגרות-קודש אדמו"ר מהוריי"צ ח"ד ע' שטז).

(64) = עם מה (איזה ענין) התפללת (בר"ה).

(65) ברכה לג, כז. וראה המשך תער"ב ח"א ע' קי.

(66) = אני התפללתי עם ה"שטענדער" (עמוד שעליו מונח הסידור בעת התפלה).

(67) ואתחנן ד, לה.

(68) ראה גם ספר התולדות שבהערה 12: "מפני הבריאות צוה עליו הרופאים להתעמל

ולעסוק במלאכת יד, והיו בבית הרב כמה כלים שנעשו על ידו והם מעשה אומן עד להפליא. מהם מנורה גבוהה כז'".

(69) ראה "רשימות" חוברת ה' ע' 25, ובהנסמן שם.

(70) ב"רשימות" שם: "כמדומה לי מס' בכורות, כ"ק מו"ח אד"ש".

(71) = כך למד עמי הסבא (אדמו"ר הזקן). — וראה ב"רשימות" שם, שכאשר הצ"צ

התחיל לומר גם המשנה בלשונה עדיין לא הבין (התורת חסד) השייכות אל הענין שבו דיבר, ורק אח"ז אורו עיניו.

(72) ראה הערת רבינו בסה"מ תש"ד ע' 114: "כ"ק אדמו"ר (מהורש"ב) נ"ע, באחד

מביקוריו באשכנז, השתדל ביותר להכנס בארמון הקיסר, וכשבא לטרקלין ששמש חדר כתיבה להקיסר, ישב ליד שלחן הכתיבה וכתב דא"ח על גליוני הניר המיוחדים לקיסר שהיו מונחים

שם. ואח"כ הפליא פתיחת החושים שנגרם על ידי כל הנ"ל — וכמו שסיפר בנו כ"ק מו"ח אדמו"ר שהי' נוכח אז, בארוכה".

בפורים האחרון של אדנ"ע בחיים חיותו בעלמא דין (בשנת פר"ת) כשגמרו הסעודה ונכנס לחדרו, נכנסתי ג"כ, ולקח אדנ"ע פאָרטפעל (= תיק) מכיסו, הוציא משם גליון, ושאלני: יוסף יצחק, דו⁷³ דערקענסט? והדליק גפרורית ושרפו. נתדעזעתי וצעקתי: טאַטע... וענני: טאַטע⁷⁴. . . ווייס דאך אַ טאַטע ואס ער טוט. לקח גליון אחר — והוא פתקא מיוחדת אלי⁷⁵ שמלבד הצואה — והניח במקום שהי' מונח הקודם (בהתיק הנ"ל). ומזה נראה לי שבגליון הנשרף היו ג"כ ענינים מסוג זה.

יז. ישנו הידור להתפלל מנחה בתפילין דר"ת.

אדנ"ע — הן בקייץ הן בחורף — התפלל מנחה בשעה 13/4-2 אחה"צ. רק פעמים אחדים ידעתי שהתפלל מנחה בתפילין דר"ת.

בראש חודש מניחים כל התפילין קודם מוסף⁷⁶. וכל השיעורים למד אדנ"ע אחרי התפלה בטלית.

בראש חודש הי' אדנ"ע מדייק להתפלל מוסף קודם זמן תפלת מנחה. — בר"ח דוקא.

יח. אדמו"ר הזקן הי' אומר תילים — הן השיעור המחולק לימי החודש, והן השיעור המחולק לימי השבוע⁷⁷.

יט. אביו של התורת חסד דר בליאזני. הי' בעל גנות ופרדסאות. כשהעתיק אדמו"ר הזקן מקום מושבו מליאזני לליאדי — העתיק גם הוא לשם, והי' בזה מעין מסירת נפש.

כשברחו מפני נאפאלעאן, נפל לרגלי אדמו"ר הזקן, בשאלו: מה יהי' עמדי. ויענהו: פאר⁷⁸ דיין מסירת נפש (הנ"ל) יתן לך דער

(73) = האם אתה מכיר (גליון זה).

(74) = אבא... הרי אבא יודע מה שהוא עושה.

(75) להעיר גם מה"צעטיל המיוחד" — הנדפס באגרות-קודש אדמו"ר מהורש"ב ח"ב ע' תתקז.

(76) ראה גם "היום יום" א טבת (מ"רשימותי"): "כל התפילין מניחים קודם מוסף, אבל השיעורים לומדים אחר סיום כל התפלה".

(77) ראה גם אגרות-קודש אדמו"ר מהוריי"צ ח"ג ע' תעג ואילך — שבזמנים מיוחדים היו הרביים נוהגים להוסיף באמירת תהלים כפי שנחלק לימי השבוע בתור הוספה על סדר הקבוע של אמירת תהלים כמו שנחלק לימי החודש.

(78) = עבור המסירת נפש שלך יתן לך השי"ת בן מאיר.

אויבערשטער אַ בן מאיר. ועוד אמר לו: אַ קינד⁷⁹ עד שני חדשים, עד ששה חדשים, אַז ער שרייט איז דאס צו גוטען. והתורת חסד הי' אַ קינד אַ שרייער.

כ. אדנ"ע הי' אומר: איך⁸⁰ קוק אַף דער שיינע ואס אין יעדער זאך. והי' מבאר שעדיין אין זה חסידות, כי אם אנושיות.

כא. אדנ"ע בדא"ח הי' אומר בזה הלשון: אלמלא ח"ו לא ניתנה תורה לישראל וכו'⁸¹, אלא שמלת "ח"ו" הי' אומר בקול יותר נמוך מהמלה שלפני' ואחרי'⁸².

כב. כשישבת⁸³ — ל"ע — בשפּאַלערקע (בבית האסורים) ובאו לקחת ממני פוטו, הי' זה בש"ק. והייתי עדיין מתפלל, דעם⁸⁴ טלית איבערן קאפ. שמעתי אשר נפתחה הדלת, ומדברים אודות ה"צטווערטי" (אני הובאתי האסיר הרביעי לקאַמעראַ (= לתא) מספר 160. והחוק הוא שאסור לקרות אסיר בשמו, ולכן דיברו אודותי בתור ה"רביעי"), אבל לא הפסקתי מתפילתי. תפס בזרועי, השמטתי הטלית על כתפי, וראיתי והנה חיילים עומדים אצלי, לפני שלשת חברי לישיבה בתא חורים כסיד. רמזתי שאסור לי לדבר, ושילכו להם. וילכו.

כעבור איזה שעות בא הנאצי־אַלניק (= מפקד בית הסוהר) בעצמו. על שאלתי מה זה, אמר, בשביל פוטו. ואומר: הא', צריך לדעת אם מסכים אנכי שיעשו פוטו. והב', בכל אופן — לא בש"ק. התחיל לטעון שאין עלי לעשות דבר וכו'. הפסקתיו, ואומר, שכל זה ללא הועיל, ולא אלך. ונדחה עשיית הפוטו לאחר הש"ק.

כשהביאוני לקחת רושם האצבעות. ומתחלה הכל מחכים בפרוזדור. שם התראתי עם מזכירי ר' חיים ליברמן (הי' מיצר על שהי' בגלוי ראש), והיו עוד הרבה מבנ"י. פניתי אליהם ואומר: יהודים! חלק מכם ישחררו, חלק מכם ישלחו לסאַלאַוקי וכיו"ב.

(79) = ילד .. כשהוא צועק (בוכה) — הרי זה לטובה.

(80) = הנני מסתכל על היופי שבכל דבר.

(81) עירובין ק, סע"ב.

(82) ראה גם לקו"ש ח"ג ע' 890 הערה 12. ובכ"מ.

(83) ראה גם סה"ש תרפ"ט ע' 69. שיחות י"ב תמוז תשי"א (תורת מנחם — התוועדויות

ח"ג ע' 194). תשכ"א.

(84) = כשהטלית מכסה את ראשי.

בכל מקום בואכם תספרו שראיתם פה את הרבי מליובאוויטש אשר נתפש בעד יסדו חדרים תלמודי-תורה וכו', אשר על כן עתה החובה על כל אחד להתחזק בזה וכו'.

ר' חיים ליברמן תפשני בידי: רבי...